

Den stora brandkatastrofen i Edsberga den 6 juni 1804, mitt i bröllopet! – en sedan länge bortglömd historia

Vid Edsberga, i Linköpings södra utkant, finns en gård som heter Bränngården. Namnet var länge ett i bygden känt extranamn på gården som mestadels benämndes Bostället och har i modern tid blivit adressen. Namnet har sagts komma av att gården en gång i tiden brunnit. När Landeryds hembygdsförening på 1990-talet samlade material till sina böcker levde historien ännu kvar hos äldre ortsbor att namnet Bränngården kom av en brand och uppgift fanns om att en ny gård hade uppförts 1805.

Mer än så var inte känt, eller ihågkommet, vilket är förståeligt eftersom det har levt många generationer sedan dess. Tack vare digitaliserade äldre dagstidningar kan vi återigen läsa dåtidens nyhet om branden som ödelade inte bara en gård, som vi hittills trott, utan två gårdar. Nu finns även ny kunskap om att namnet Bränngården inte har med branden att göra, utan det fanns redan före branden och har troligtvis att göra med att gården haft rättighet att bedriva brännvinsbränning. Mer om byns historia kan du läsa i min andra artikel om Edsberga.

Flera människors hem gick upp i rök och dessutom skedde det hela mitt i ett bröllop!

Först kommer en rapport ur tidningen Linköpingsbladet, sedan följer redogörelser ur tingsprotokoll.

Bröllopet och branden

Följande står att läsa i Linköpingsbladet från den 9 juni 1804. Det var församlingens kyrkoherde S. G. Harlingson (1740–1810) som skrev i tidningen och han snålade inte med omskrivningar och ord. Texten har här moderniserats något för läsbarheten.

Ett tillfälle för det välgörande Ädelmodet

Torde jag, ledd så väl av Religionsplikt, som Medborgerlig känsla för den olycklige, få framlägga i följande bedrövliga händelse. Sistlidne Bönedag, den 3 dennes, kl. 3 eftermiddagen begav sig Bonden Jöns Larsson i Edsberga och Landeryd Socken, åtföljd av sina grannar i Byn från sitt hemvist, för att ledsaga sin son Jöns Jönsson till Landeryd Prästegård, varest ett för denne med den tarvlighet, som en förståndig eftertanke och tidens omständigheter fordra, berett Bröllop väntade Gästerna. Efter framkomsten och ett ömsesidigt betygande av den glädje och tillfredsställelse, som det Förälderliga hjärtat endast känner, som ålderdomen så väl behöver och som Släktingars och vänners deltagande än mer livar och höjer, började själva vigseln, i vilken det unga Paret, dess Föräldrar och släkt hämtade, med tacksam tillförsikt på Försynen, säkerhet i sin gemensamma nöjdhet och stadfästelse för sitt hopp om lycka, trevnad och välsignelse - - Men mitt under njutningen av detta glädjens lugn – just mitt under denna Religions Akt, ankommer bedrövelsens Bud med ett gråtande anskri om vådeld i Edsberga By - - Förskräckelse, bestörtning och villrådighet hos alla - - men farhågan och hoppet att rädda skingrade och hastade så större delen av Bröllopslaget till det olyckliga stället, att Prästen, som fullföljde Akten till slut, med Brudparet, var utom några av kvinnokönet, nästan ensamma – Lyckönskningarna förvandlades i beklagelser, suckar och tårar - - Den känslofulle, den medlidande må själv känna – själv fullfölja teckningen av detta bedrövelsens uppträde - - Jag tillägger blott att fasan ökades än mer om aftonen, då några från vådelden återkomma med den sedermera bekräftade berättelsen, att tvänne hela hemman, till Man- och Ladugård alldeles ned till marken avbrunnit, varigenom ej allenast Brudgummens Fader och hans på Bröllopet varande Grannar förlorat allt – allt, utom de kläder i vilka de bortrest och kreaturen som var redan utsläppte – även som all Brudgummens egendom i ny åkerredskap och andra hushållssaker som han, tid efter annan, genom egen idoghet och handslöjd samlat och med vilka han nu skulle tillträda hemmansbruk, försvann i rök - -

Kristeliga, ädelmodige och välgörande Läsare kasta själv en bild på dessa förbrände fält – dessa kolade högar – intet tak, varunder dessa olyckliga medmänniskor kunna på en stund i sömnen bortglömma sin uselhet – ingen skygd och ingen vård om den gröda på jorden, som snart skall inbövas till Bärning för människor och kreatur! Skall den välsignelse, som dessa Idoge anförtrott jorden och suktat med sin anletes svett, förstöras av Elementens våld – Fråga ditt hjärta – Ditt hjärta – Ditt ädelmod - - Och dessa olycklige skola räddas. -

I vörtnadsfull och pliktig tillförsikt till en sådan den upplyste Allmänhetens välgörenhet, får jag tillkännagiva, icke allenast att en Possessionat i Socknen, herr Löjtnant Sandberg på Sturefors benäget gjort det till sin plikt, att emottaga det vedermäle av frikostighet, varmed den ädelmodige täckes trösta och upprätta dessa uslingar, samt detsamma i dessa Tidningar uppgiva, utan och att en särskild Kommitté blivit tillsatt, som efter fastställda grunder utdelar de inkommande gåvor och därför framdeles i detta Blad redovisar. Härtill torde jag och den välgörandes belägenhet att giva kan vara lika skiljaktig, så emottages, med enhanda erkänsla och förbindelse, så väl penningar, som Byggnads materialer. Om den önskan är för mycket driftig, att något brukbart hus, av vad slag som helst, kunde få räknas bland de olyckligas räddningsmedel, så bör jag dock kungdra, att den som har, isynnerhet Logar eller andra uthus, att sälja, kan sådant hos välbemäldte herr Löjtnant tillkännagiva, som med utdelnings Kommitteen skall bliva i belägenhet, att av förmodade Brandstods och andra medel, göra säljaren säker om den betalning, han med Kristelig skälighet kan fordra.

Måtte jag så mycket mindre mistyckas, att i denna Kristställning hava givit utrymme för mitt hjärtas känsla, som jag tillika frambär denna lilla Församlings vanmäktiga medlidande, de nakotes och husvillas suckar och röster från mina Resp. Sockne-herrar som redan själva börjat trösta de nödställda, minska deras suckar och avtorka deras tårar. Utom vår vörtnad och tacksamhet står ingen annan anvisning på erkänsla i vår makt, än den, som den ädelmodige blott väntar: Tillfredställelsen i den Olyckliges räddning och den Räddades välsignelser. Linköping den 9 juni 1804. S. G. Harlingson Pastor i Landeryd

Originaltexten i Linköpingsbladet (Kungliga Bibliotekets samlingar)

 Ett tillfälle för det välgörande Ädelmodet
 torde jag, ledd så väl af Religionspligt, som Medborgelig känsla för den
 olycklige, få framlägga i följande bedröfweliga händelse. Sistledne Wönedag, d. 3
 denes, kl. 3 eftermiddagen begaf sig Bonden Jöns Larsson i Edsberga och
 Landeryd Söken, åtföljd af sine grannar i Byn från sitt hemvist, för att led-
 saga sin Son Jöns Jönsson till Landeryd Prestegård, hwarest ett för denne
 med den tarflighet, som en förständig estertanta och tidens omständigheter for-
 dra, beredt Bröllop wäntade Gästerne. Efter framkomsten och ett ömsfödiget be-
 tygande af den glädje och tillfridsställelse, som det Förälderliga hjertat endast
 känner, som älderdomen så väl behöfwer och som Slägttingars och wänners del-
 tagande än mera lifwar och höjer, börjades själswa wigseln, i hwilken det un-
 ga Paret, des Föräldrar och slägt hemtade, med tacksam tillförsigt på Försv-
 nen, såterhet i sin gemensamma nöjdhet och stadfästelse för sitt hopp om lycka,
 trefnad och wälsignelse — — Men midt under njutningen af detta glädjens
 lugn — just midt under denna Religions Act, ankommer bedröfwelsens Bud
 med ett gråtande anfri om wäld i Edsberga By — — Försträckelse,
 bestörtning och willrådighet hos alla — — men farhågan och hoppet att rädda

Ringrade och hastade så större delen af Bröllopslaget till det olyckliga stället, att Presten, som fullföljde Acten till slut, med Brudparet, woro, utom några af Dvinnotdnet, nästan ensamme — Lydningsningarna förvandlades i beklagelser suckar och tårar — — Den känslofulle, den medlidande må själf känna — själf fullsbljta teckningen af detta bedröfwelsens uppträde — — — Jag tillägger blott att fasan blades än mer om aftonen, då några från wäbelden återkomma med den sedermera bekräftade berättelsen, att twänne hela hemman, till Man- och Ladugård alldeles ned till marken afbrunnit, hwarigenom ei allenast Brudgummens Fader och hans på Bröllopet warande Grannar förlorat allt — allt, utom de kläder i hwilka de bortrest och kreaturen som woro redan utsläppte — äfwen som all Brudgummens egendom i ny återredskap och andra bushållsaker som han, tid efter annan, genom egen idoghet och handaslög samlat och med hwilka han nu skulle tilltråda hemmansbruk, förswunno i rök — —

Christelige, ädelmodige och wälgbrände Läsare kasta sjelf en blick på desse förbrände fält — dessa kolade högar — intet tal, hwarunder desse olycklige medmänniskor kunna på en stund i sömnen bortglömma sin uselhet — ingen skygd och ingen wärd om den gröda på jorden, som snart skall inbäslas till Bergning för människor och kreatur! Sk. U den wälsignelse, som desse Idoge anförtrö i jorden och fugtat med sin anletes swett, förstråas af Elementernes wäld — Fråga ditt hjerta — Ditt hjerta — Ditt ädelmod — — Och desse olycklige skola räddas. —

I en wördnadsfull och pligtig tillfröft till en sådan den uplyste Allmänsbetens wälgörenhet, får jag tillkännagifwa, icke allenast att en Possessionat i Solnen, Herr Lieutenant Sandberg på Sturefors kenåget gjort det till sin plikt, att emottaga det wedermåle af frikostighet, hwarmed den ädelmodige tackes trösta och uppräta dessa uslingar, samt detsamma i desse Tidningar utpräfwä, utan

och att en särskild Comité blifwit tillsatt, som efter faststälde grunder utdelar de inkommande gåfwor och derföre framdeles i detta Blad redowisar. Härtill torde jag också lägga den omständigheten, att som de olyckligas behof är mångtaget, med enehanda erkänsla och förbindelse, så wäl penningar, som Byggnads materialier. Om den önskan är för mycket driffig, att något brukbart bruk, af hwad slag som helst, kunde få räknas bland de olyckligas räddningsmedel, så bär jag dock tungbra, att den som har, isynnerhet Logar eller andra utbruk, att sälja, kan sådant hos wälbemäldte Herr Lieutenant tillkännagifwa, som med utdelnings Comittéen skall blifwa i belågenhet, att af förmodade wärd-

slods och andra medel, göra säljaren säler om den betalning, han med Christelig skälighet kan fordra.

Wätte jag så mycket mindre mistyckas, att i denna Skriftställning hafwa gifwit utryme för mitt hjertas känsla, som jag tillika frambrar denna lilla Församlings wanmägtiga medlidande, de nakotes och huswillas suckar och rökten från mine Resp. Solne-Herrar som redan sjelfwe bärjat trösta de nödsåldte, minsta deras suckar och astorka deras tårar. Utom vår wördnad och tacksamhet står ingen annan anwising på erkänsla i vår magt, än den, som den ädelmodige blott wäntar: Tillfridsställelsen i den Olyckliges räddning och den Nödsdades wälsignelser. Långping den 9 Junii 1804.

S. G. Særlingson.
Pastor i Landeryd.

I modern tid har det bara varit ihågkommet att Bostället brann. Med denna nya kunskap vet vi att även Västergårdens alla byggnader, där Hans Matsson och Jöns Larsson med familjer och tjänstefolk bodde, brann ner.

Redogörelse i Hanekinds härads tingshus i Slaka

I Hanekinds tingsprotokoll från 28 september 1804 finns ytterligare redogörelse kring branden. Handstilen är svårtydd men följande har kunnat utläsas och har kompletterats med uppgifter ur Landeryds husförhörslängder.

Västergården ägdes och brukades av två bönder, Jöns Larsson, Hans Matsson och Peter Jonsson. På gården fanns flera ekonomibyggnader varav de flesta sannolikt hade halmtak, i vilket fall hade Jöns Larssons loge det. Den låg ungefär där Västergårdens nuvarande ladugård ligger. Mitt emot Västergården låg Bostället med alla sina byggnader. Husförhörslängden är ofullständigt förd för Landeryd vid denna tid, och ska vi tro den så bodde ingen i Bostället vid tillfället. Ingen boende nämns heller i tingsprotokollet.

Jöns Larssons son, den 28-åriga Jöns Jönsson, skulle gifta sig med den 19-åriga Maria Eriksdotter, dotter till mjölnarparet i Hjulsbro, Erik Persson och Brita Stina Eriksdotter. Klockan halv tre på eftermiddagen denna söndag gav Jöns Jönsson sig iväg tillsammans med släktingar och bekanta från Edsberga till bröllopet som skulle hållas vid Hageby Prästgård nära Hjulsbro. När de kommit en bit från gården hördes två skott. Att skjuta skott med en bössa inför bröllop var en tradition, som egentligen inte uppskattades i största allmänhet. Trots att förbud infördes så skördade denna sedvänja flera offer under 1800-talet.

Pigan i Frälsegården, 26-åriga Cajsas Svensdotter var först att upptäcka att det brann i halmtaket på Jöns Larssons loge och strax därefter varnades elden även av Frälsegårdens oxdräng, sedermera rättare på gården, Håkan Håkansson (1763–1823). De båda uppmärksammade genast hemmavarande grannar om elden. Samtidigt blåste en stark vind från väst. Branden spred sig bland ekonomibyggnaderna och vidare över landsvägen och spred sig bland byggnaderna vid Bostället och Västergården. Någon tog sig till Prästgården för att meddela det tragiska.

När branden till slut var släckt hade totalt 35 större och mindre byggnader med allt lösöre, helt och hållet brunnit ned till grunden.

Det konstaterades att elden kommit från någon eld som funnits nedanför ladugården och som vinden fört till logens halmtak.

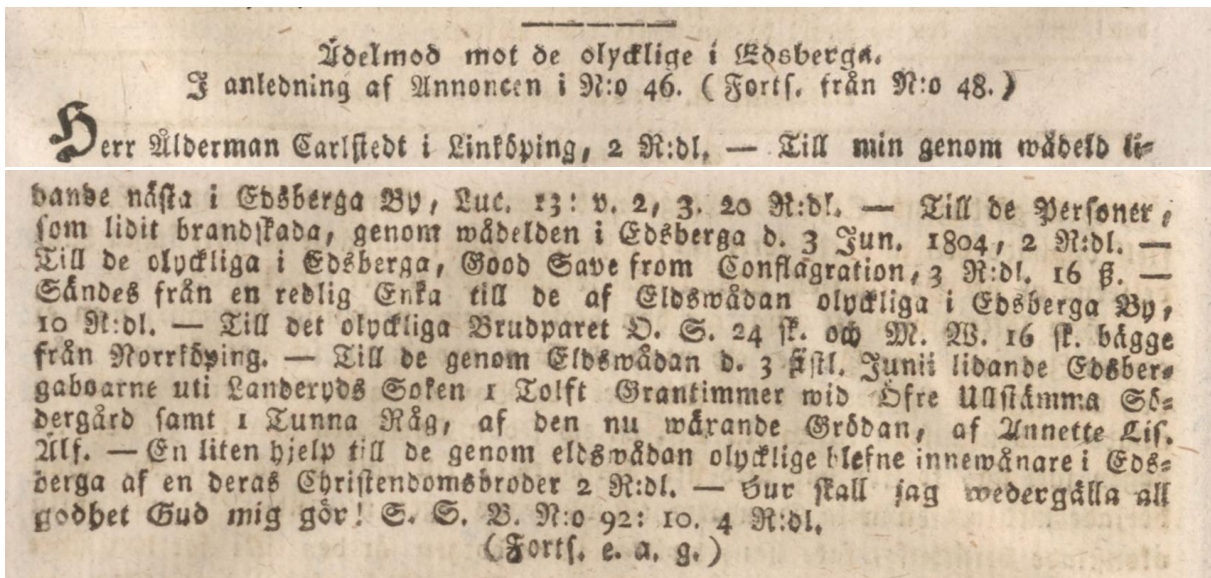
Den 21-åriga drängen Sven Nilsson som var i tjänst hos Jöns Larsson och 19-åriga drängen Anders Johansson i tjänst hos Hans Matsson, erkände att de skjutit de två skotten med en bössa då brudgummen lämnat byn. Sven Nilsson hade laddat en gammal bösspipa med krut och förladdning. De stod på västsidan av ladugården och Anders Johansson hämtade eldglöd ur stugan i mangården. Sven Nilsson tände på och sköt ”upp i vädret”. Gnistor från bössan spred sig troligtvis i gräset och överfördes med vinden till logens tak. Tingets utfall blev att de båda drängarna skulle få plikta 20 dagars fängelse med vatten och bröd.

Hjälpande medmänniskor

Hjälpsamma människor från trakten och Linköpings omnejd bidrog sedan med allt från byggnadsmaterial till pengar, kläder, redskap, mat, husgeråd och möbler.

I Linköpingsbladet räknades bidragen nogsamt upp. Det största bidraget kom från *”Riksrådinnan och Öfwerhofmästarinnan högwälborna Fru Grefwinnan Bjelke på Sturefors”*: 3 tunnor råg, 1 tunna korn, sängkläder till två sängar, 3 stall med foderlador, en loge, ett fähus, 20 tjugor täckhalm, 1000 murtegel, 6 tolfter bräder, 4 tolfter plank och 10 tunnor kalk.

Andra som bidrog var bland annat friherrinnan *Friesendorff på Smedstad*: 1 tunna råg.
 Överstelöjtnant *Nisbeth på Ekholmen*: 1 tunna råg, 1 ½ pund fläsk och 10 riksdaler.
Lagmannen greve Robert Douglas (1751–1810) i Linköping: 1 fähus för 12 kreatur.
Hovkvartermästaren Stockenström på Slattefors och herr Stockenström på Uggletorp: 1 ½ pund fläsk, andra matvaror och klädespersedlar, 1 tolf timmer och 6 tolfte bräder.
Löjtnant Sandberg i Edsberga Fräsegård: 2 tolfte timmer och 25 riksdaler m.m.
Löjtnant Fredrik Thollander på Harvestad: 2 lador och fähus, ¼ dels tunna korn, 14 kappar ärtor, flera alnar ylle och linnetyg och åtskilliga matvaror.
 Och det var många, åter många fler som på olika sätt skänkte hjälp till de drabbade Edsbergaborna.

Nya gårdar

Det nygifta paret Jöns och Maria flyttade till Hageby prästgård efter att de fått erbjudande om att bli arrendatorer där. Där föddes deras enda dotter Brita Lisa 1805. Övriga familjer som stod hemlösa inhystes sannolikt hos hjälpsamma grannar. Hans Matsson byggde sig ett nytt bostadshus i norra delen av trädgården, medan Jöns Larsson byggde en parstuga där han bosatte sig med sin familj i den norra delen av parstugan medan svågern, änklungen och förre bonden Peter Jonsson, bodde i den södra delen.

Nya byggnader uppfördes också vid Bostället vars extranamn Bränngården i fortsättningen fick en annan betydelse. För att minimera spridning vid eventuella framtida eldsvådor byggdes det nya boningshuset en bit söder om den gamla byggnadsplatsen². Gården brukades från 1806 av arrendatorer.

När Peter Jonsson i Västergården dog 1810 flyttade Jöns och Maria från prästgården in i hans del av parstugan. Prästen noterade i husförhörslängden att Jöns Jönsson var kyrkvård och Maria var "god och öm mot behöfvande". Åren gick och Jöns dog två dagar efter Maria i januari 1841.

Minnet av branden försvann sedermera efter att generationerna och nya boende kom och gick i gårdarna. Det var bara namnet Bränngården som påminde om den vådliga historien. Vetskapen att även Västergården brann ner försvann helt ur historien, tills nu när forskningen kunde lyfta fram den sorgliga berättelsen igen.

Kuriosa: Bonden Hans Matsson i Edsberga är författarens morfars morfars farfars fars morbror.

Fotnoter:

¹⁾ Hanekinds häradsrätt (E) FII:8 1782-1790 Bild 308 / Sida 585

²⁾ Hanekinds häradsrätt (E) Ala:42 1801-1805 Bild 11070 / Sida 2141